

ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК БЕЗПЕЧНОЇ ПОВЕДІНКИ В ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В СИТУАЦІЯХ БУЛІНГУ

*Косинська Ольга Олександрівна,
Максимова Олена Олександрівна
Житомирський державний університет імені Івана Франка*

Актуальність теми. Актуальною на сьогодні є тема булінгу, який є тривожною тенденцією, особливо в сучасному молодіжному та дитячому середовищі. Іноземний термін «булінг» (bullying), походить від англ. bully – забіяка, хуліган, і незалежно від походження цього слова, мова йде не тільки про звичайне цькування, але й про психологічні та фізичні тортури, утиск, дискримінацію, пригноблення, свідоме жорстоке ставлення та агресивне переслідування. Фондом ООН Юнісеф у 2020 році було проведено дослідження, за результатами якого виявлено, що 67% дітей в нашій державі віком від 11 до 17 років стикалися з такою проблемою, як булінг, а жертвами цього явища стали близько 24% дітей, найбільше жахає те, що 48% з них, про такі випадки нікому не розповідали, і це тільки протягом трьох місяців досліджень. При цьому 44% дітей спостерігали знущання своїх однолітків, не реагуючи на такі факти, через страх піддатися аналогічному знущанню. Це не просто вражаючі цифри, а безліч покалічених дитячих доль. У науковому дискурсі різні аспекти безпечної та ризикованої поведінки дітей дошкільного віку висвітлено у працях Т. Алексеєнко, Р. Васильєвої, С.Гвоздій, О. Жабокрицької, Л. Карнаух, В. Купецької, В. Латчука, Н. Лизь, Ю. Науменка, А. Попкова, Л. Сидорчук, Л. Сорокіної, Є. Чернишової та інших.

У наукових доробках вітчизняних та зарубіжних науковців розглядаються питання соціально-педагогічних умов формування навичок безпечної поведінки дітей дошкільного віку в ситуаціях булінгу (І.Василенко, Т.Вакулич, О.Горошко, А.Жичкіна, Р. Івакін, В. Кулакова, С. Коноплицький, О. Кущенко, Д. Матвієнко, Т. Наумова, Л. Найдьонова, І.Остапенко, В. Посохова, О. Пігузов, І.Романов, М.Раянов, Н.Сергєєва, В. Фатурова, А.Чистяков, І.Шевченко).

Мета статті: висвітлити сутність боулінгу, охарактеризувати його найпоширеніші види, типові прояви боулінгу, надати рекомендації запобігання цьому явищу.

Виклад основного матеріалу. В 2019 році в силу вступили норми закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)», який визначає поняття булінгу - це діяння (дії або бездіяльність) учасників освітнього процесу, які полягають у фізичному, психологічному,

сексуальному насильству, економічному, у тому числі застосування засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно неповнолітньої чи малолітньої особи або такою особою стосовно інших дітей, внаслідок чого була чи могла бути заподіяна шкода фізичному або психічному здоров'ю потерпілого.

Найбільш типові ознаки булінгу:

- наявність сторін – булер (кривдник), жертва булінгу (потерпілий), а також спостерігачі;
- повторюваність (систематичність) такого діяння;
- наслідки у вигляді фізичної або/та психічної шкоди, страху, приниження, тривоги, спричинення соціальної ізоляції потерпілого або/та підпорядкування потерпілого інтересам кривдника.

Людину, яку вибрали жертвою, намагаються залякати, принизити, створити умови ізоляції від інших різноманітними способами.

Найпоширеніші види булінгу:

- психологічний(образливі рухи тіла, принизливі погляди, міміка обличчя, жести, поширення образливих чуток, ігнорування, ізоляція, жарти, погрози, маніпуляції або шантаж);
- фізичний(зачіпання, підніжки, штовхання, бійки, ляпаси, стусани, нанесення тілесних пошкоджень);
- економічний(крадіжки, вимагання грошей, знищення чи пошкодження одягу або інших особистих речей);
- кібербулінг (приниження за допомогою Інтернету, мобільних телефонів та інших електронних гаджетів).
- Сексуальний (образливі рухи тіла, жести, принизливі погляди, образи та прізвиська сексуального характеру, поширення образливих чуток, відеозйомки у переодягальнях, жарти, сексуальні погрози).

Найбільш вразливими до булінгу є діти зі зразковою поведінкою, сором'язливі, а також діти, які, в силу різних життєвих обставин, закриті для спілкування, «замкнуті в собі». Найчастіше діти піддаються цькуванню з боку однолітків за свої переконання, зовнішній вигляд, поведінку, а також через різні життєві обставини тощо.

Майже в кожному навчальному закладі періодично відбуваються ситуації, пов'язані з тим, що діти конфліктують, проявляють агресію один на одного. На відміну

від епізодичних інцидентів, булінг (цькування) - це хронічний конфлікт, при якому існують стійкі ролі переслідувача і жертви. У таких випадках, має місце, навмисне, повторюється агресивна поведінка одних дітей щодо інших, у тому числі нерівність влади або сили. Іноді така нерівність може бути обумовлена розходженням у фізичній силі або дитина з більш високим статусом, може краще вчитися, мати більше друзів і соратників, мати більш багатих батьків, і т.д. Крім переслідувачів і жертви, майже завжди присутня велика група дітей - свідків того, що відбувається, які можуть приєднуватися (активно чи неактивно, через вчинки, посмішки, вагу) до тих, хто переслідує або до тих, кого переслідують. Можна систематизувати всі прояви булінгу в дві великі категорії: 1-ша категорія - прояви, пов'язані переважно з активними формами приниження; 2-га категорія - прояви, пов'язані зі свідомою ізоляцією, винятком постраждалих з групи. Активні форми приниження в свою чергу включають фізичний булінг (умисні удари, поштовхи, побої, стусани, нанесення інших тілесних ушкоджень, дії, які мають сексуальний характер тощо) і психологічний булінг (погрози, словесні образи, залякування, переслідування). Часто це обзивання, образливе ім'я, поширення образливих чуток, ізоляція, образливі жести, вимагання (їжі, грошей, якихось інших речей, примус до крадіжок), дії з майном (грабіж, крадіжка, ховання особистих речей жертви). В даний час найбільш поширений, такий різновид психологічного цькування, як кібербулінг - приниження за допомогою Інтернету, мобільних телефонів, інших електронних пристроїв (пересилання загрозливих, образливих зображень або фотографій, поширення чуток, обзивання, та ін.). У ситуацію цькування включені не тільки жертви і булери (переслідувачі), але і інші навчаються. Кожен з учасників ситуації відчуває її вплив на собі, що в цілому істотно збільшує ризик суїцидальної поведінки дітей. Соціально-психологічні дослідження показують, що ні для кого з тих, хто стикається з ситуаціями цькування, це не проходить безслідно. Жертви булінгу в три рази частіше в порівнянні з однолітками страждають симптомами тривожних і депресивних розладів, апатією, головними болями, енурезом. Вони частіше роблять спроби суїциду, причому з суїцидальними думками і намірами тісніше пов'язана психологічна, словесна цькування. Жага помсти по відношенню до переслідувача може спонукати жертву булінгу на агресивні дії. Булери міцно засвоюють агресивний спосіб поведінки, нехтування суспільними правилами. В результаті у них часто відзначаються різні форми антисоціальної поведінки, включаючи бійки, крадіжки, вандалізм. Булери

часто мають високі домагання на владу, хочуть зайняти більш високе положення в групі. При невдачах вони також схильні до депресії і аутоагресії. Серед дівчаток часто поширена поведінка «провокування жертви», коли чергується поведінка і переслідувача, і жертви. Такі дівчатка підліткового віку показують найвищий рівень схильності до суїцидальної поведінки.

Свідки цькування часто відчувають страх, безпорадність, сором за свою бездіяльність, а іноді відчувають бажання приєднатися до булера. Це веде до того, що у свідків знижується здатність до співчуття, вони звикають до своєї пасивності. В освітній організації зростає кількість мовчазної більшості, яка не виражає активно свою позицію, не реагує на події, пов'язані з насильством, і готові зустрітися з такою ж агресією на свою адресу. Вихователі та батьки, стикаючись з булінгом, часто відчувають свою безпорадність, некомпетентність і неефективність. Неприятливий психологічний клімат в дошкільному закладі негативно впливає на навчальний процес і успішність. Ті, що навчаються в групі, де існує проблема булінгу, не здатні співпрацювати і вирішувати навчальні завдання спільно. Серед учасників освітнього процесу існують установки, які, на перший погляд, сприймаються як звичайні і цілком нешкідливі, але завдяки їм і «підтримується» булінг. Тому перше з чого починається робота по профілактиці булінгу - зміна установок всіх учасників освітніх відносин, які його виправдовують. Найчастіше, це такі міфи:

1. Цькування завжди буде, так як це природний прояв психологічних аспектів віку і особливостей спілкування дітей.
2. Цькування відбувається в будь-якій соціальній групі, так як, це частина групової динаміки і розподілу соціальних ролей.
3. Вихователю легко розібратися, хто в групі кривдник, а хто - жертва цькування і вжити відповідних заходів.
4. Є такі діти, яких обов'язково будуть цькувати, в якій би соціальній групі вони не опинилися, тому що вони «ненормальні».
5. У ситуації цькування задіяні тільки кривдник і жертва, значить проблеми тільки з ними.
6. З досвіду цькування, дитина отримує для себе певні уроки і набуває корисний їй життєвий досвід.

Загальний висновок, який мають зробити всі (батьки, педагоги, адміністрація, ті хто навчається) полягає в тому, що ситуація булінгу не є нормою, а викликає безліч негативних наслідків і потребує того, щоб на неї звертали увагу, припиняли і попереджали.

Головний спосіб виявлення цькування - це спостереження з боку педагогів і батьків за поведінкою вихованців. У дітей, які є жертвами цькування, можуть проявлятися такі особливості поведінки і психоемоційних станів - відстороненість від дорослих і інших дітей; - негативізм при обговоренні теми взаємин з однолітками; - агресивність до дорослих і дітей; - напруженість і страх при появі ровесників; - смуток, печаль і нестійкий настрій в закладах дошкільної освіти; - необґрунтована образливість і дратівливість. Важливо відзначити, що тільки поєднання декількох ознак, а також особливостей ставлення групи до дитини дозволяє діагностувати ситуацію цькування. Також сигналізувати дорослим про ситуації цькування можуть діти, які стали їх мимовільними свідками. Звичайно, максимальна інформація може бути також отримана в результаті щирої бесіди, проте наполегливо «катувати» питаннями про цькування дитину чи підлітка категорично не можна.

Висновки: Сьогодні, в процесі реформування системи освіти, проблеми цькування і насильства в дитячому середовищі дуже часто стають перепорою для досягнення мети всебічного розвитку дитини. Допомога дорослих дуже потрібна дітям та молоді в будь-якому віці, особливо якщо дії кривдників можуть завдати серйозної шкоди фізичному та психічному здоров'ю.

Заклад освіти відіграє важливу роль у створенні умов для здобуття дошкільниками знань в безпечному освітньому середовищі, формуванні ставлень та навичок, які потрібні, щоб запобігти та уникнути проявів насильства, безконфліктного спілкування, ненасильницької поведінки.

Вирішальна роль у протидії насильству і булінгу належить педагогам. Проте впоратися з цією проблемою вони можуть тільки завдяки системному підходу та підтримки керівництва садочка, батьків, представників місцевих органів влади та громадських організацій, а також із залученням та участі дітей.

Теоретичне значення таких дослідження полягає в тому, що розв'язати проблему насильства щодо дітей дошкільного віку можна тільки у разі спільної роботи педагогів, батьків і всіх дорослих, які так чи інакше причетні до виховання дітей. Метою роботи

щодо нівелювання наслідків насильства є не заміна або усунення батьків, які не в змозі нести відповідальність за виховання своїх дітей, а допомога сім'ї у відновленні або формуванні здатності до названої діяльності.

Практичне значення таких досліджень полягає у розробці інструментарію діагностування поведінки дітей, батьків та фахівців мультидисциплінарної команди; навчально-методичного забезпечення (програма формування у дітей безпечної поведінки, програма підготовки фахівців мультидисциплінарної команди до формування у дітей безпечної поведінки, навчальні посібники, ресурси веб-сторінок) для просвітницької роботи з дітьми та батьками.

Список використаної літератури:

1. Андрєєнкова В.Л., Левченко К.Б., Лунченко Н.В., Матвійчук М. М.Комплект освітніх програм «Вирішення конфліктів мирним шляхом. Базові навички медіації». - К.: - 2018. - 143 с.
2. Елжова, Н. В. Методическая копилка для педагогов дошкольного образовательного учреждения / Н.В. Елжова; Нац. проект "Образование". – 3-е изд. – Ростов н/Д : Феникс, 2017. – 251 с.
3. Запобігання та протидія насильству. Методичні рекомендації. - Київ. 2018.
4. Корекційно-розвиткова програма формування стійкості до стресу у дітей дошкільного віку та школярів «Безпечний простір». К. 2020
5. Розбудова миру. Профілактика і вирішення конфлікту з використанням медіації: соціально-педагогічний аспект. К. 2020